

ভাষাতত্ত্ব পঢ়াও কৰে।

১০.০৫ অৰ্থতত্ত্বৰ অধ্যয়ন :

অৰ্থতত্ত্বৰ আলোচনা সাধাৰণতে দুটা দিশৰ পৰা কৰা হয়। যেনে —

- (১) ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী।
- (২) বৰ্ণনাত্মক দৃষ্টিভঙ্গী।

১০.৫.১ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী :

ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দবোৰৰ অৰ্থ সদায় একেদৰে নাথাকে। সমৰ্থৰ সৌতত ভাষা এটাই বহুজনৰ মুখ বাগৰি আহোঁতে সামাজিক, সাংস্কৃতিক কাৰণবশতঃ শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তন ঘটে। বিশেষকৈ সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে সমাজৰ বীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, বস্তু-বাহাৰিৰ ব্যৱহাৰ, খোৱা-বোৱা, পিন্ধা-উৰা আদিৰ সলনি হয়। ফলত পুৰণি শব্দৰ মৃত্যু ঘটে। আনহাতে সমাজ জীৱনত নতুন বীতি-নীতি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, খোৱা-বোৱাই ভূমুকি মৰাৰ লগে লগে নতুন শব্দবোৰো আমদানি হয়। অসমীয়া ভাষাত খোৱা পাত্ৰসমূহক সমাজত কাঁহী-বাটি আদি শব্দেৰে চিনাক্ত কৰা হয়। কিন্তু আজিকালি কাঁহী-বাটিৰ ঠাইত দিছ, কাপ-প্ৰেট আদিবাহে বেছি প্ৰচলন হ'বলৈ ধৰিছে। যুগৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে কিছুমান শব্দৰ লোপ ঘটে আৰু কিছুমান শব্দৰ জন্ম হয়। এটা শব্দৰ অৰ্থ আগতে কি আছিল বৰ্তমান কি হ'ল? কিয় পৰিৱৰ্তন হয়? কেনেদৰে হয় আৰু কি কাৰণত হয়? এনেধৰণৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে কৰা হয়। অৰ্থ পৰিৱৰ্তনৰ ঐতিহাসিক আলোচনা অতি মনোগ্ৰাহী।

অৰ্থ পৰিৱৰ্তনৰ ধাৰা :

ভাষা এটা শুদ্ধ ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ হ'লে, বিশেষকৈ শব্দ এটা শুদ্ধ অৰ্থত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিৱৰ্তনৰ ইতিহাস জনাতো অতি দৰকাৰী। প্ৰত্যেক ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দৰ অৰ্থৰ লগত জন্মগত সম্পৰ্ক নাই। মানুহে কেতিয়াবা নজনাকৈয়ে শব্দৰ অৰ্থ আৰোপ কৰে। এনেদৰে নজনাকৈ আৰোপ কৰা শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিসৰ কেতিয়াবা বহল হয়, কেতিয়াবা সংকুচিত হয় আৰু কেতিয়াবা

সম্পূর্ণ বেলেগ ধৰণে শব্দৰ অৰ্থ আৰোপ কৰে। শব্দৰ অৰ্থৰ এনে ধৰণৰ কথাবোৰ বিশ্লেষণ কৰি চোৱাৰ সুবিধাৰ বাবে শব্দাৰ্থৰ পৰিৱৰ্তনক তিনিটা ধাৰাত বিভক্ত কৰা হৈছে। এই তিনিটা ধাৰা হৈছে —

- (ক) অৰ্থবিস্তাৰ (Expansion of Meaning)
 - (খ) অৰ্থসংকোচ (Contraction of Meaning)
 - (গ) অৰ্থ সংশ্লেষ (Transference of Meaning)
- (ক) অৰ্থবিস্তাৰ :

একালত কিছুমান শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিসৰ সীমিত আছিল। সময়ৰ গতিত শ্রোতাই জানি শুনি বা নজনাকৈ কিছুমান শব্দৰ অৰ্থৰ সামান্য পৰিৱৰ্তন ঘটাই অৰ্থৰ পৰিসৰ বহল কৰে, এয়ে হৈছে অৰ্থবিস্তাৰ। ‘মুখ’ শব্দেৰে সাধাৰণতে জীৱৰ মুখৰ কথাহে বুজোৱা হৈছিল। কিন্তু এই ‘মুখ’ শব্দৰ অৰ্থৰ পৰিসৰ বঢ়াই নদীৰ মুখ, কলহৰ মুখ আদিও বুজাবলৈ ধৰিলে, আনহাতে, ঠাইৰ নামৰ ক্ষেত্ৰত ‘মুখ’ শব্দটো ব্যৱহাৰ হ’বলৈ ধৰিলে। যেনে — দিখৌমুখ, দিচাংমুখ, দিহিংমুখ ইত্যাদি। ‘চকু’ শব্দই জীৱই চাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা শৰীৰৰ এটা অংগক বুজায়। কিন্তু ইয়াক সম্প্ৰসাৰিত কৰি বাঁহৰ চকু, ফোঁহাৰ চকু, কাঠৰ চকু ইত্যাদি বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ঠিক তেনেদৰে ‘মণি’ শব্দই মানুহে পিন্ধা এবিধ অলংকাৰ বিশেষক বুজায়, কিন্তু মণি শব্দ সম্প্ৰসাৰিত হৈ মণি-মুকুতা, চকুৰ মণি, মাছৰ মণি আদিকো বুজায়। মানুহৰ নামৰ ক্ষেত্ৰতো নয়নমণি, জোনমণি, সোণমণি আদিৰ ব্যৱহাৰ পোৱা যায়। ‘বুৰঞ্জী’ শব্দটোৱে আহোম ৰজাসকলৰ দিনৰ ৰাজনৈতিক ঘটনাৱলী লিপিবদ্ধ কৰি ৰখা পুথিসমূহক বুজাইছিল, কিন্তু বৰ্তমান ‘বুৰঞ্জী’ শব্দটোৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰা হ’ল। যেনে— বুৰঞ্জী, সাহিত্য বুৰঞ্জী, ভাৰত বুৰঞ্জী, অসম বুৰঞ্জী, অৰ্থনৈতিক বুৰঞ্জী ইত্যাদি।

সময়ৰ গতিত শব্দৰ অৰ্থই ব্যক্তি বা বস্তু বিশেষে ধৰ্ম বা গুণৰ সংকীৰ্ণ সীমাৰ পৰা বাহিৰ কৰি সেই একে গুণৰক্ষিত সকলো শব্দক সামৰি লয়। সংস্কৃত ‘তৈল্ল’ শব্দৰপৰা সৃষ্ট ‘তেল’ শব্দই একালত সৰিয়হৰ তেলক বুজাইছিল, কিন্তু পাছলৈ তেল শব্দৰ অৰ্থ সম্প্ৰসাৰিত হৈ নাৰিকল তেল, বাদাম তেল, তিল তেল, পেট্ৰ’ল, ডিজেল, কেৰাচিন তেল আদি জুলীয়া পদাৰ্থ বা ৰসক বুজাবলৈ ধৰিলে। অসমীয়াত ‘ভাত খালানে’ বুলি এজন লোকক সুধিলে, কেৱল চাউলেৰে সিজোৱা ‘ভাত’ক বুজোৱা নাই, ভাতৰ লগত তৰকাৰী, মাছ, মঙহ আদি যিবোৰ বস্তু খাই সকলোকে বুজায়। ইয়াত ‘ভাত’ শব্দটোৰ অৰ্থ বিস্তাৰ হৈছে। ঠিক তেনেদৰে গা তিয়ালানে? বুলি সোধোতে শৰীৰৰ সকলো অংগ ধোৱাৰ কথা বুজাইছে। ‘গা’

শব্দৰ সংস্কাৰণ ঘটি ভিন্ন অৰ্থ প্ৰকাশক গা-কৰা, গা-তোলা, গা-পৰা, গা-উঠা আদি আলাংকাৰিক প্ৰয়োগ ঘটিছে। কেতিয়াবা কোনো ব্যক্তি বা জাতিৰ নাম বিশেষণবাচক শব্দৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰি অৰ্থৰ বিস্তাৰ ঘটোৱা হয়। যেনে — ৰাম-ছাগলী, ভীমকল, ভীমবল, ভীষ্ম-প্ৰতিজ্ঞা, আহোম-বগৰী, ঘৰ-বিভীষণ, ধৰ্ম-যুধিষ্ঠিৰ, ব্ৰহ্মদৈত্য, ব্ৰহ্মশাপ, নগা-দা, নগা-ফাকি, নগা-টেঙা ইত্যাদি। সংস্কৃত 'বৎসৰ' শব্দৰ অৰ্থ 'বৰ্ষ', 'বৰ্ষ' শব্দই ভাৰতবৰ্ষৰ বিশিষ্টতম ঋতু বৰ্ষাকালক বুজাইছিল। কিন্তু 'বৎসৰ' শব্দৰ পৰা হোৱা 'বছৰ' শব্দই এটা ঋতুক নুবুজাই আটাইকেইটা ঋতুৰ সময়ছোৱা অৰ্থাৎ গোটেই বছৰক বুজাবলৈ ধৰিলে।

(খ) অৰ্থসংকোচ :

সময়ৰ গতিত কিছুমান শব্দৰ অৰ্থ সংকুচিত হৈ বাক্যত ব্যৱহাৰ হয়। অৰ্থসংকোচ অৰ্থবিস্তাৰৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত প্ৰক্ৰিয়া। এটা সময়ত কিছুমান শব্দৰ অৰ্থই যথেষ্ট বহল পৰিসৰক সামৰি লৈছিল, কিন্তু নানা কাৰণত বিভিন্ন পৰিস্থিতিত সেই শব্দই ঠেক গণ্ডীৰ ভিতৰত ব্যৱহাৰ হ'বলৈ ধৰিলে। সংস্কৃত ভাষাত 'মৃগ' শব্দই সকলো পশুকে বুজাইছিল। মৃগ + ইন্দ্ৰ = মৃগেন্দ্ৰ অৰ্থাৎ পশুৰ ভিতৰত ৰজা অৰ্থাৎ সিংহক বুজাইছিল। ঠিক তেনেদৰে 'ৰজা মৃগয়ালৈ গৈছে' অৰ্থাৎ যিকোনো পশু চিকাৰ কৰিবলৈ গৈছে। কিন্তু 'মৃগ' শব্দ সংকুচিত হৈ বৰ্তমান এটা বিশেষ 'মৃগ' পশুক বুজাবলৈ ধৰিলে। ইংৰাজী 'meat' শব্দই আহাৰ বুজাইছিল, কিন্তু, 'meat' শব্দ সংকুচিত হৈ এবিধ বিশেষ আহাৰ 'মাংস'ক বুজাবলৈ ধৰিলে। সংস্কৃত ভাষাত 'গঙ্গা' আৰু বাংলাত 'গাঙ' এই শব্দই যিকোনো নদীক বুজাইছিল, কিন্তু বৰ্তমান কেৱল 'গঙ্গা' নদীকহে বুজাবলৈ ল'লে। বৈদিক যুগত 'শৰৎ' শব্দটো বছৰ বুজোৱা অৰ্থত ব্যৱহাৰ হৈছিল কিন্তু বছৰটোৰ ভিতৰত শৰৎ কালতেই জাৰ-জহৰ প্ৰকোপ বেছি নোহোৱাৰ কাৰণে শৰৎকালটো মুখ্য ঋতু ৰূপে বিবেচিত হৈছিল, পাছলৈ 'শৰৎ' শব্দই কেৱল পুষকহে বুজায়। ইংৰাজী 'deer' শব্দই যিকোনো জন্তুকে বুজাইছিল, কিন্তু 'deer' শব্দৰ অৰ্থ সংকুচিত হৈ কেৱল এবিধ জন্তু 'হৰিণ'ক বুজাবলৈ ধৰিলে। সংস্কৃত 'অন্ন' শব্দৰ অৰ্থ হৈছে 'খাদ্য', কিন্তু অসমীয়া আৰু বাংলাত বিশিষ্ট খাদ্য কেৱল 'ভাত'ক বুজায়।

অসমীয়া 'দিন' শব্দই ২৪ ঘণ্টা সময়ছোৱাক বুজায়। কিছুমান বাক্যত 'ল'ৰাটো দিনে দিনে ডাঙৰ হৈছে', ইয়াত 'দিনে দিনে' বুলি কওঁতে ২৪ ঘণ্টাৰ সময়ছোৱাকে বুজাইছে। কিন্তু 'ল'ৰাটোৱে দিনত নেদেখে' বুলি কওঁতে ইয়াত মাত্ৰ ১২ ঘণ্টাৰ সময়ছোৱাহে বুজাইছে, কাৰণ ৰাতি সময়ছোৱাৰ কথা ইয়াত কোৱা নাই, ইও অৰ্থ সংকোচৰ এক উদাহৰণ।

(গ) অর্থসংশ্লেষ :

সময়ৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে সংস্কৃতিৰো পৰিৱৰ্তন হয়। সংস্কৃতিৰ পৰিৱৰ্তনৰ ফলত পূৰ্বতে ব্যৱহৃত কিছুমান বস্তুৰ ব্যৱহাৰ নোহোৱা হয়, সেইবোৰ বস্তুৰ বিলুপ্তি ঘটে আৰু নতুন বস্তুৰ আমদানি হয়। বিলুপ্তি ঘটা বস্তুবোৰ নিৰ্দেশক শব্দবোৰৰো ব্যৱহাৰ নকৰে। বাস্তৱকতে নতুন চাম ল'ৰা-ছোৱালীয়ে তেনে শব্দবোৰ নতুন অৰ্থক পৰিৱৰ্তিত অৰ্থ বুলি ভাবে। চাবলৈ গ'লে, ইও একপ্ৰকাৰ অৰ্থসংকোচনহে। বেজবৰুৱাৰ লেখনীত 'কাপ-মৈলাম' শব্দ পোৱা যায়, এই কাপ-মৈলামৰ 'কাপ' শব্দৰ অৰ্থ আছিল কলম, কিন্তু বৰ্তমান ল'ৰা-ছোৱালীয়ে 'কাপ'ৰ অৰ্থ কলম বুলি নাজানে, কেৱল 'পিয়লা' বুলিহে জানে। এতেকে নতুন চাম ল'ৰা ছোৱালীয়ে 'কাপ' শব্দৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্তন বুলিয়েই ধৰি ল'ব। সংস্কৃতৰ 'ভদ্ৰ' (ভদ্ৰতে ইতি ভদ কল্যাণে বন্) শব্দৰ অৰ্থ কেইবাটাও পোৱা যায়, যেনে — শ্ৰেষ্ঠ, সাধু, ভাল, ধুনীয়া, উন্নত, চতুৰ, মনোৰম ইত্যাদি। অসমীয়া 'ভদ্ৰ' শব্দৰ লগত 'লোক' বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয় লগলাগি হোৱা 'ভদ্ৰলোক' শব্দই চতুৰ, ভাল বা মহান লোকক বুজায়। কিন্তু আজিকালি সাজ-পাৰ ধুনীয়াকৈ পিন্ধা লোকজনকে 'ভদ্ৰলোক' বুলি চিনাকি দিয়া হয়, তেনে ভদ্ৰলোকৰ প্ৰকৃত গুণ থাকক বা নাথাকক এনে গুণলৈ মন দিয়া নহয়। ঠিক তেনেকৈ সংস্কৃত 'মহাজন' (মহাজনো যেন গতঃ সং প্ৰস্থঃ) শব্দই ডাঙৰ মানুহ, বিখ্যাত পুৰুষ, মান্য লোকক বুজাইছিল। কিন্তু, বৰ্তমান দোকানী, বেপাৰী, পুঁজিপতি আদি লোককহে বুজোৱা হ'ল। আনকি যিসকললোকে বিভিন্ন ব্যৱসায়, যেনে — গাখীৰৰ ব্যৱসায়, খৰিৰ ব্যৱসায়, মাহৰ ব্যৱসায়, ধানৰ ব্যৱসায় আদি কৰি ধন উপাৰ্জন কৰিছে তেনেলোককো 'মহাজন' বুলিয়েই মাতে। সংস্কৃত 'ধুবন্ধৰ' শব্দই শ্ৰেষ্ঠ বা প্ৰধান অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিছিল। কিন্তু অৰ্থৰ অৱনতি ঘটি অসমীয়াত লম্পট, দুষ্ট, দগাবাজ লোককহে বুজাবলৈ ধৰিলে। সংস্কৃত 'মন্দিৰ' (মন্দ্ৰ্যতে স্তয়তে ইতি মন্দ্ স্ত্যতৌ কিৰচ) শব্দই ঘৰ, বাসস্থান, প্ৰাসাদ, নগৰ, চহৰ, দেৱালয় আদি বুজায়। কিন্তু অসমীয়াত 'মন্দিৰ' শব্দৰ অৰ্থ-সংশ্লেষ ঘটি কেৱল দেৱ-দেৱীৰ উপাসনা কৰা ঘৰকহে বুজোৱা হ'ল। 'পাষণ্ড' শব্দৰ মৌলিক অৰ্থ আছিল 'ধৰ্মসম্প্ৰদায়ক' (অশোকৰ অনুশাসন)। কিন্তু এই শব্দটোৱে বিৰুদ্ধ ধৰ্মসম্প্ৰদায়কহে বুজোৱা হ'ল; অৰ্থাৎ ধৰ্মজ্ঞান হীন, অত্যাচাৰী লোককহে বুজাবলৈ ধৰিলে। হিন্দী ভাষাত 'গাঁৱৰ' শব্দই গাঁৱত বাস কৰা লোকক বুজাইছিল, কিন্তু পাছলৈ নগৰ বা চহৰৰ মানুহবোৰ শিক্ষা-দীক্ষাত আগবাঢ়ি অহাত গাঁৱৰ মানুহবোৰ শিক্ষা-দীক্ষাত পিছ পৰি থকাৰ বাবে সিহঁতক 'গাঁৱৰ' বুলি ক'বলৈ

ধৰিলে। এই 'গঁৱাৰ' শব্দক 'মুখ' বা নিৰ্বোধ আদি অৰ্থ প্ৰকাশক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। প্ৰাচীন অসমীয়া ভাষাতো 'গঞৰ' শব্দই 'মুখ' অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিছিল। কিন্তু আধুনিক অসমীয়া 'গঞ' শব্দই গঁৱত বাস কৰা লোকক বুজায় আৰু ইয়াক গঞ-জাতি, গঞ ৰাইজ আদি ভদ্ৰ ভাৱতহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

শব্দৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্তন কেৱল শব্দক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই নহয়, বাক্যত ব্যৱহাৰ অনুযায়ীও শব্দৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্তন ঘটে। অসমীয়া ভাষাৰ জতুৱা খণ্ডবাক্যবোৰৰ শব্দৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্তন ঘটে। অসমীয়া 'মুখ' শব্দই শৰীৰৰ এটা অংগক বুজাইছে। কিন্তু যেতিয়া মুখ উজ্জ্বল কৰা, মুখ দিয়া, মুখ পাতি ধৰা, মুখ ফটা, মুখত ছাই পেলোৱা, মুখ সোপা দিয়া, মুখৰ ছাই গুচোৱা, মুখৰ সিৰিকনি মৰা, মুখলৈ পানী অহা আদি 'মুখ' শব্দৰ যোগত উৎপন্ন হোৱা জতুৱা খণ্ডবাক্যবোৰৰ শব্দৰ অৰ্থ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। এনে বহু উদাহৰণ অসমীয়া ভাষাত পোৱা যায়। 'চকু' মানে এক প্ৰকাৰ অংগ, 'মুদা' মানে জাপ যোৱা। কিন্তু যেতিয়া আমি চকু মুদিলে বুলি কওঁ তেতিয়া মৃত্যু হোৱা বা প্ৰাণ এৰাহে বুজোঁ; ঠিক তেনেদৰে চকু গজাৰ অৰ্থ 'কোপ-দৃষ্টি পৰা', চকু দিয়াৰ অৰ্থ 'সাৱধান হোৱা', চকু পৰাৰ অৰ্থ 'মন আকৰ্ষণ কৰা' আদিয়ে বুজোঁ। আনহাতে, 'ডলাৰ বগৰী' শব্দৰ 'ডলা' মানে হ'ল এবিধ বাঁহেৰে তৈয়াৰ কৰা সঁজুলি, বগৰী হ'ল এবিধ ফল, কিন্তু দুয়োটা লগ লাগি উতনুৱা স্বভাৱৰ নাৰীৰ ক্ষেত্ৰতহে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইয়াত এটাও মূল অৰ্থ ৰক্ষিত হোৱা নাই। বিশেষকৈ আলংকাৰিক প্ৰয়োগৰ বাবেই অসমীয়া ভাষাত জতুৱা খণ্ডবাক্যসমূহৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

১০.৫.১ বৰ্ণনাত্মক দৃষ্টিভংগী :